

Semiotic Reading of Resistance Poetry; “1701” Ode by Morteza Al-Tamimi Based on Rifater's Theory

Rahman Navazani*¹, Ezzat Molla-ibrahimi²

¹ Ph.D. graduate, Arabic Language and Literature, University Kashan, Kashan, Iran.

² Professor, Department of Arabic Language and Literature, University of Tehran, Tehran, Iran.

Article Info

ABSTRACT

Article type:
Research Article

Received:
6 / 4 / 2024

Accepted:
23 / 9 / 2024

In the field of semiotics, one of the models of reading literary texts that focuses on the reader is the reading model of Michael Rifater, according to which the reader, as an active element in the process of creating meaning by relying on his knowledge and experiences, interprets the text in a creative way and to deeper layers. Its meaning is achieved. According to this theory, the literary text is transformed from potential to actual by the primary reading by the reader, and then the reader achieves a set of semantic possibilities in the secondary reading and finally reaches the main meaning of the poem. The current research is trying to apply the components of Rifater's theory to the poem 1701, by Morteza Al-Tamimi, a young, revolutionary and emerging Iraqi poet, relying on the descriptive-analytical method, and explore its accumulations and descriptive systems, and by receiving the association of words, the structural matrix or Tell the reader the original origin of the said work. The results indicate that the hypogram extracted in the ode of 1704 in the semiotic system has concepts such as: creating empathy in the assassination of Martyr Soleimani, giving hope and describing the characteristics of resistance martyrs, and the structural matrix of the ode is also trying to draw and explain the school of resistance to future generations as well. To clearly understand the clear objectives of the resistance and the martyrs of the path of resistance.

Keywords: Semiotics, Retrospective Reading, Riffaterre, Al-Tamimi, Resistance, shahid Soleimani.

Cite this article: Navazani, Rahman., Molla-ibrahimi, Ezzat. (2025). *Semiotic Reading of Resistance Poetry; “1701” Ode by Morteza Al-Tamimi Based on Rifater's Theory.*, Vol. 17, New Series, No.59, Spring 2025: pages:1-27.

DOI: 10.30479/LM.2024.20163.3705

© The Author(s).

Publisher: Imam Khomeini International University

***Corresponding Author:** Rahman Navazani

Address: Department of Arabic Language and Literature, University of Kashan, Kashan, Iran

E-mail: rahman.navazani13@gmail.com

Introduction

Reading the text is one of the most important processes that the reader faces when facing a literary text. This process does not only mean decoding the words and sentences of the text; rather, in reading the text, the reader also interprets and analyzes its meaning. Literary reading was established to deepen literary studies and language and literature education. Reading is a dynamic and creative activity in which the reader reproduces the text using his knowledge, experiences, and imagination. Semiotic and intertextual reading is one of the new approaches to literary criticism in the 20th century, which emphasizes the role of the reader in creating meaning. This approach considers the text as a set of signs that the reader gets the meaning of the text by interpreting them. Michael Riffaterre, a French critic of American descent, presented his theory of reading based on semiotics and intertextuality and emphasized that the reader plays an active role in reading the text and creates meaning by activating signs and connecting them with other texts.

Morteza Al-Tamimi is an emerging, contemporary, and revolutionary poet of Iraq, who mourns the resistance martyr; Martyr Qassem Soleimani wrote a collection of poems under the title “Kan Yedari... Kale Khair”. With his poems, Al-Tamimi has been able to mix originality with modernity and create a pleasant text. Al-Tamimi expresses a long understanding in his poem with short phrases. The use of symbols, signs, and the presence of description elements are the characteristics of his poems.

The ode “1701” is the poem of this emerging Iraqi poet in the lamentation and saga of martyr Soleimani. In the reading of the ode “1701”, we witness a chain of signs that the poet has used with the help of vocabulary to express concepts related to the characteristics and goals of the school of resistance. The density of words around special meanings, whether in the process of accumulation or the process of descriptive systems, has created meanings that lead the reader to the main branches of the text; That is, hypograms provide guidance. The reader can link these hypograms to the main theme of the process; That is, the matrix, which is the main origin of the poem, is achieved. In the process of examining the said ode, the components of the reading are analyzed, and at the end, along with examining the symbolic system of the said ode, its message, and its main origin are analyzed.

Methodology

The present research investigates Poetry 1701 (Qasida 1701) by the young Iraqi poet Murtadha al-Tamimi, based on Michael Riffater's reading model, using a descriptive-analytical method. In this context, the theoretical components of Riffater's theory, such as exploratory reading, back-reaction reading, accumulations, descriptive systems, and hypogram, are first explained in detail. Then, these components are applied to Poetry 1701 and its deeper layers of meaning are extracted.

Results and Discussion

The findings of this research indicate that Ode 1701 is rich in symbolic and semantic implications that can be accessed through the use of Riffaterre's reading model. The hypogram extracted from this poem encompasses concepts such as empathy with the assassination of Martyr Soleimani, fostering hope, and describing the characteristics of the martyrs of the resistance. The structural matrix of the poem also aims to depict and explain the school of resistance so that future generations can clearly understand the goals of the resistance and the martyrs of the path of resistance.

Conclusion

This study applies Riffaterre's reading model to analyze Ode 1701 by Al-Tamimi.

The findings reveal that the poem employs three sets of lexical clusters and three descriptive systems that are interconnected semantically from a semiotic perspective.

The clusters are composed of individuals, body parts, and time, emphasizing the need for unity and cohesion within society to combat injustice. The descriptive systems create metaphorical meanings in the reader's mind, focusing on resistance, hope, and the Coming of the Savior. These concepts contribute to the poem's hypogram, which represents its underlying message.

The use of descriptive language and imagery prevents the poem from becoming شعر-زده and allows the reader to experience literary pleasure while

absorbing its ideological message. This process moves the reader from the primary to the secondary level of reading.

The extracted hypogram indicates that the poem is structured around a system of signs that aims to create a coherent meaning. The sequence of categories, including creating unity and empathy for the assassination of Martyr Soleimani, fostering hope, describing the characteristics of the martyrs of the resistance, explaining the ideology of resistance, and finally connecting the resistance movement with the apparition movement, emphasizes this system of signs.

The structural matrix of the poem depicts and explains the school of resistance, which serves as the poem's primary source. The poet attempts to shed light on the school of resistance within the context of mourning Martyr Soleimani, ensuring that future generations understand the clear goals of the resistance and its martyrs.

References

In Arabic

- Al-Hamdavi, Jamil. (1997). *Al-Simiutiqa wa al-unwanah* [Semiotics and titles]. *Alam al-Fikr*, Kuwait, Ministry of Information, Vol 25. No 3. Pp. 79- 111.
- Al-Qahtani, Muhammad ibn Abdullah. (2021). *Maharat al-qiraah wa al-kitabah* [Reading and writing skills]. Dar al-Nashr al-Ilmi lil-Muallifin wa al-Mutarijimin.
- Al-Tamimi, Morteza. (2021). *Kana yari... yaqinan kulluh al-khayr* [He knew... certainly all of it is good]. Iraq: Manshurat Ahmad al-Maliki.
- Albayna al-Jadidah. (2018, May 27). S, al-Thaqafiyah. www.albayyna-new.net.
- Bangrad, Saeid. (2012). *Al-Simiya'iyat* [Semiotics], 3rd ed., Damascus: Dar al-Hawr lil-Nashr wa al-Tawdi.
- Khamis, Abdullah. (2021). *Talim al-lughah al-Arabiyyah lil-natiqin bi-ghayriha* [Teaching Arabic to non-native speakers]. Dar al-Shuruq.
- Mandur, Muhammad. (2007). *Al-Adab al-Arabi* [Arabic literature]. Dar al-Nahdah al-'Arabiyyah.

In persian

- Bateni, Seyyed MohammadReza. (2021). *Reading the text*. Tehran: Samt.
- Chandler, Daniel. (1400). *Foundations of semiotics*. Translated by Mahdi Parsa. 7th ed. Tehran: Sureh Mehr.

- Namvar Motlaq, Bahman. (1400). *Introduction to intertextuality: Theories and applications*. Tehran: Sokhan.
- Payandeh, Hussain. (1398). *Nazariyyah va naqde adabi*. Vol. 2. Tehran: Samt.
- Prinz, Gerald. (1391), *Ravayat-shenasi (shakl va karkard-e ravayat)* [Narratology (form and function of narrative)], trans. Muhammad Shahba, Tehran, Minu-ye khord.
- Rastami, Yaqub. (1398). *Nazariyyat-e khanash* [Theory of reading]. Tehran: University of Tehran Press.
- Rifatar, Maykal. (1389). *Nishan-ha-ye sher* [Signs of poetry], trans. Ali-Riza Nabi-lu Chaharkani, Nashr-e Markaz.
- Smailzadeh, Hassan. (2021). "Reading the Semiotics of Mahmoud Darwish's Poem "Rita Ahebbini" Based on the Model of Michael Rifater". *Journal of Arabic Language and Literature*. Volume 13. Issue 2. Pp 122-145.
- Tanha, Haji-zadah, and colleagues. (1400). *Khvash nishanah-shenasi-ye qasideh-ye "rahlah thaniyah li-Gilgamesh"* Javad al-hattab; bar asas didgah-e Maykal Rifatar. [A semiotic reading of the poem "The Second Journey of Gilgamesh" by Javad al-Hattab; based on the perspective of Michael Riffaterre]. *Faslnamah-ye Lisan-e Mobin (Research in Arabic Language and Literature)*, Vol. 12, New Series, No. 43, Spring 1400, pp. 21-1.
- Umuri wa Ahmadzadah. (1394). *Barrasi-ye mazamin-e paydari dar sher-e Asad Muhammad Qasim*. [An investigation of sustainability themes in the poetry of Asad Muhammad Qasim]. *Faslnamah-ye Lisan-e Mobin (Research in Arabic Literature)*, Vol. 7, New Series, No. 21, Autumn 1394, pp. 109-91.

خوانش نشانه‌شناختی شعر مقاومت؛ قصیده «۱۷۰۱» مرتضی التمیمی با تکیه بر نظریهٔ ریفاتر

رحمان نوازی^۱، عزت ملاابراهیمی^۲

^۱ دانش‌آموختهٔ دکتری زبان و ادبیات عربی، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران.

^۲ استاد گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله: در حوزهٔ نشانه‌شناسی یکی از الگوهای خوانش متون ادبی که خواننده محور است، الگوی خوانشی مایکل ریفاتر است که طبق آن خواننده به عنوان عنصری فعال در فرآیند خلق معنا با اتکا به دانش و تجارب خود، متن را به شیوه‌ای خلاقانه تفسیر و به لایه‌های عمیق‌تر معنایی آن دست‌می‌یابد. طبق این نظریه، متن ادبی با خوانش اولیه توسط خوانشگر از حالت بالقوه به بالفعل تبدیل می‌شود، سپس خوانشگر در خوانش ثانویه به مجموعه‌ای از امکانات معنایی دست‌می‌یابد و در نهایت به مفهوم اصلی شعر می‌رسد.

پژوهش مقاله: پژوهش حاضر در تلاش است که با تکیه بر روش توصیفی-تحلیلی مؤلفه‌های نظریهٔ ریفاتر را بر قصیدهٔ «۱۷۰۱»، اثر مرتضی التمیمی شاعر جوان، انقلابی و نوظهور عراقی تطبیق و به کشف انباشت‌ها و منظومه‌های توصیفی آن بپردازد و با دریافت تداعی واژگان، ماتریس ساختاری یا خاستگاه اصلی، اثر مذکور را برای خواننده بازگو کند. نتایج این پژوهش حاکی از آن است که هیپوگرام استخراج شده در قصیدهٔ «۱۷۰۱» در نظامی نشانه‌شناسانه از مفاهیمی مانند: ایجاد هم‌دلی در واقعهٔ ترور شهید سلیمانی، امیدبخشی و توصیف ویژگی‌های شهدای مقاومت برخوردار است و ماتریس ساختاری قصیده نیز درصدد ترسیم و تبیین مکتب مقاومت است تا آیندگان نیز اهداف روشن مقاومت و شهدای راه مقاومت را به وضوح درک کنند.

کلمات کلیدی: نشانه‌شناختی، خوانش پس‌نگر، ریفاتر، التمیمی، مقاومت، شهید سلیمانی.

استناد: نوازی، رحمان؛ ملاابراهیمی، عزت. (۱۴۰۴). خوانش نشانه‌شناختی شعر مقاومت؛ قصیدهٔ «۱۷۰۱» مرتضی

التمیمی با تکیه بر نظریهٔ ریفاتر، سال هفدهم، دوره جدید، شماره پنجاه و نهم، بهار ۱۴۰۴: ۲۷-۱.

DOI: 10.30479/LM.2024.20163.3705

ناشر: دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره) حق مؤلف © نویسندگان.

*Corresponding Author: Rahman Navazani

Address: Department of Arabic Language and Literature, University of Kashan, Kashan, Iran

E-mail: rahman.navazani13@gmail.com

۱. مقدمه

خوانش متن یکی از مهم‌ترین فرآیندهایی است که خواننده در مواجهه با یک متن ادبی با آن روبرو می‌شود. این فرآیند، صرفاً به معنای رمزگشایی از کلمات و جملات متن نیست؛ بنابراین خواننده در خوانش متن، به تفسیر و معناکاوای آن نیز می‌پردازد. خوانش، فعالیت پویا و خلاق است که در آن، خواننده با استفاده از دانش، تجارب و قوه تخیل خود به بازآفرینی متن می‌پردازد. به عبارت دیگر خوانش متن «پردازش تدریجی داده‌های متنی با طرح پرسش درباره آن متن و پاسخ‌دادن به آن‌ها بر پایه همان متن» (پرینس، ۱۳۹۱-ه‌ش، ص ۱۱۱) است.

در مطالعه و تحلیل ادبیات، انواع مختلفی از خوانش‌ها و رویکردها وجود دارد که با توجه به اهداف و نگرش‌های مختلف، معنا و تفسیر آثار ادبی را تحلیل می‌کنند. «خوانش ادبی به‌منظور عمق‌بخشیدن به مطالعات ادبی و آموزش زبان و ادبیات وضع گردید» (Reuter، ۱۹۹۶م، ص ۶۵-۷۱).

یکی از انواع خوانش ادبی خوانش نشانه‌شناختی است. خوانش نشانه‌شناختی و بینامتنی یکی از رویکردهای نوین نقد ادبی در قرن بیستم است که بر نقش خواننده در خلق معنا تأکید می‌کند. این رویکرد، متن را به عنوان مجموعه‌ای از نشانه‌ها در نظر می‌گیرد که خواننده با تفسیر آن‌ها، به معنای متن دست می‌یابد. «مایکل ریفاتر» منتقد فرانسوی تبار آمریکایی نظریه خوانش خود را بر اساس نشانه‌شناسی و بینامتنیت ارائه داد و تأکید کرد که خواننده در خوانش متن، نقشی فعال دارد و با فعال کردن نشانه‌ها و ارتباط آن‌ها با متون دیگر به خلق معنا می‌پردازد.

«مرتضی التمیمی» شاعر نوظهور، معاصر و انقلابی کشور عراق است که در رثای شهید مقاومت، شهید قاسم سلیمانی، مجموعه شعری تحت عنوان «کان یدری... کله خیر» سروده است. التمیمی با اشعار خود توانسته اصالت را با تجدد درهم آمیزد و متنی دلنشین خلق کند. التمیمی با عباراتی کوتاه مفاهیمی بلند را در شعر خود بیان می‌کند. استفاده از نمادها، نشانه‌ها و همچنین وجود عناصر وصف از ویژگی‌های اشعار اوست.

قصیده «۱۷۰۱»، سروده این شاعر عراقی در رثاء و حماسه شهید سلیمانی است. در خوانش قصیده «۱۷۰۱» شاهد زنجیره‌ای از نشانه‌ها هستیم که شاعر با کمک ظرفیت واژگان برای بیان مفاهیم مرتبط با ویژگی‌ها و اهداف مکتب مقاومت از آن‌ها استفاده نموده است. تراکم واژگان پیرامون بن‌معناهای ویژه، چه در فرآیند انباشت و چه در فرآیند منظومه‌های توصیفی، معنایی را خلق نموده که خواننده را به شاخه‌های اصلی متن، یعنی هیپوگرام‌ها رهنمون می‌سازد. خواننده از پیوند این هیپوگرام‌ها به مضمون اصلی مورد پردازش، یعنی ماتریس که خاستگاه اصلی شعر است، دست می‌یابد. در روند بررسی قصیده مذکور، مؤلفه‌های خوانش مورد تحلیل قرار می‌گیرند و در پایان نیز ضمن بررسی نظام نشانه‌ای قصیده مذکور، پیام خاستگاه اصلی آن واکاوی می‌شود.

این پژوهش علاوه بر غنی‌سازی مطالعات ادبی با موضوع مقاومت، نقش مهم پژوهش‌های ادبی، به‌ویژه نشانه‌شناسی در تفسیر و تحلیل عمیق‌تر چنین آثاری را برجسته می‌کند. بررسی خوانش خواننده از این قصیده به شناخت عمیق‌تر شخصیت شهید سلیمانی و فهم اندیشه‌ها و اهداف مکتب مقاومت می‌انجامد و در نتیجه، حائز اهمیت فراوان در مطالعات ادبی، تاریخی و سیاسی معاصر است. پژوهش حاضر در پی آن است که با کاربری نظریه «ریفاتر» ویژگی‌های اصلی شعر مرتضی‌التمیمی را در قصیده «۱۷۰۱» مورد بررسی قرار دهد و به سؤالات زیر پاسخ دهد:

- ۱- چه رابطه‌ای بین خوانش اولیه و ثانویه قصیده «۱۷۰۱» و کشف لایه‌های عمیق‌تر معنایی آن وجود دارد؟
- ۲- کارکرد شناختی انباشت‌ها و منظومه‌های توصیفی قصیده مذکور در جهت معرفی مکتب مقاومت و شهدای راه مقاومت چیست؟
- ۳- چگونه شاعر از هیپوگرام و ماتریس ساختاری برای ایجاد انسجام معنایی در قصیده «۱۷۰۱» استفاده کرده‌است؟

۱-۱. پیشینه پژوهش

برخی از پژوهش‌هایی که بر اساس نظریه «مایکل ریفاتر» بر روی اشعار عربی صورت گرفته‌است، بدین قرار است:

- فاطمه تنها و همکارانش در مقاله خوانش قصیده «رحله ثانیة لجلجامش» جواد الخطاب؛ براساس رهیافت نشانه‌شناسی مایکل ریفاتر (۱۴۰۰هـ.ش)، به این نتیجه رسیده‌اند که سه انباشت جستجو و حرکت، ویرانی و نابودی، و غربت و هجران معنابین‌های اصلی قصیده را تشکیل می‌دهد و هیپوگرام‌های قصیده نیز بر محور ظلم و استکبار، اختناق و عدم آزادی بیان و اندیشه، سایه افکندن ناامیدی بر جامعه و تلاش برای رستاخیز و انقلاب می‌چرخد و ماتریس ساختاری قصیده با دغدغه و نگرانی شاعر آغاز می‌شود.

- حسن اسماعیل‌زاده و همکاران در مقاله خوانش نشانه‌شناسی قصیده «ریتا احبیبی» محمود درویش بر اساس الگوی مایکل ریفاتر (۱۴۰۰هـ.ش)، به خوانش پس‌کنشانه این اثر پرداخته‌اند. از جمله نتایج برآمده از این پژوهش وجود دلالت‌های متعددی از واژه «ریتا» است که با مفهوم وطن درآمیخته و در نهایت به رمز فلسطین بدل گشته‌است.

- فاطمه تنها و همکاران در مقاله کاربری نظریه نشانه‌شناسی مایکل ریفاتر در تحلیل قصیده «خذ وردة الثلج خذ القیروانیة» (۱۴۰۰هـ.ش)، سروده سعدی یوسف بسط ماتریس‌های متعددی را مانند: یاس و اندوه، تبعید و غربت، عشق به وطن، اختناق، خفقان و... بررسی نموده‌اند.

- عزت ملاابراهیمی و مونا نادعلی در مقاله بازخوانی فرهنگ عاشورایی در شعر معاصر شیعی بر اساس نظریه مایکل ریفاتر؛ مطالعه موردی قصیده «الحسین فی زمن المسرحیات از جاسم صحیح (۱۴۰۲هـ.ش)، به بررسی قصیده مذکور بر اساس نظام نشانه‌شناختی و خوانش پس‌کنشانه پرداخته‌اند. از یافته‌های تحقیق

استنباط می‌شود که این قصیده فرهنگ عاشورایی را در خود انعکاس می‌دهد و خاستگاه شعری یا مفهوم اصلی آن، شاعران دروغین امروزی است.

- فاطمه کاظمی و علیرضا حسینی در مقاله تحلیل نشانه‌شناسی قصیده «انشودة المطر» بدرشاكر السياب بر مبنای نظریه ریفاتر (۱۴۰۳هـ.ش)، با استخراج معنابن‌ها، انباشت‌ها، منظومه‌های توصیفی، هیپوگرام‌ها و شبکه ساختاری به تحلیل دلالت‌های شعری قصیده یاد شده، پرداخته‌اند. یافته‌های این پژوهش حاکی از آن است که بر مبنای رویکرد ریفاتر می‌توان دلالت‌های عمیق‌تری از جمله: عشق به وطن، مبارزه، امید به تغییر و پیشرفت را از قصیده «انشودة المطر» برداشت کرد.

باتوجه به پیشینه‌های ارائه شده، آثار شاعران متعددی بر اساس نظریه نشانه‌شناختی و خوانش پس‌کنشانه «مایکل ریفاتر» مورد پژوهش قرار گرفته‌است. با توجه به بررسی‌های انجام شده، تاکنون هیچ پژوهشی بر روی آثار مرتضی التیمی، شاعر نوظهور عراقی صورت نگرفته‌است و این اولین پژوهش بر روی یکی از آثار التیمی است که بر اساس نظریه «ریفاتر» انجام می‌شود. بدین ترتیب، پژوهش پیش‌رو از جنبه‌های موضوعی و تحلیلی، متمایز از پیشینه‌های موجود است. تمرکز این مقاله بر موضوع قصیده «۱۷۰۱» سروده مرتضی التیمی در رثای شهید قاسم سلیمانی است و می‌تواند به شناخت عمیق‌تر شخصیت و اندیشه شهید سلیمانی در مطالعات ادبی، تاریخی و سیاسی معاصر کمک کند. مقاله حاضر علاوه بر غنی‌سازی مطالعات ادبی در حوزه مقاومت، بر نقش و اهمیت بررسی‌های ادبی، به‌ویژه نشانه‌شناسی، در تفسیر و تحلیل عمیق‌تر چنین آثاری تأکید دارد.

۲. بحث و بررسی

۲-۱. الگوی خوانش در دیدگاه «ریفاتر»

خوانش، در بازآفرینی متن، نقش و جایگاه ویژه‌ای دارد. خوانش متن به افزایش دانش و آگاهی خواننده کمک می‌کند و به او امکان می‌دهد تا دیدگاه‌های جدیدی نسبت به جهان پیدا کند (باطنی، ۱۳۹۹هـ.ش، ص ۴). ریفاتر دو شیوه خوانش را مشخص می‌کند: محاکاتی و نشانه‌ای (نامورمطلق، ۱۴۰۰هـ.ش، ص ۲۱۸). حاصل نگاه بینامتنی ریفاتر، خوانش اکتشافی (محاکاتی) و خوانش پس‌نگر (نشانه‌ای) است.

۲-۱-۱. خوانش اکتشافی

اگر خوانش بر اساس رابطه متن و بافت اجتماعی - تاریخی همچنین مقایسه و شباهت متن با منابع واقعی و بیرونی و بازنمود آن‌ها باشد، خوانش محاکاتی است. اگر ما می‌خواهیم نشانه‌شناسی شعر را درک کنیم باید به‌طور دقیق دو سطح (مرحله) خوانش را از یکدیگر متمایز کنیم. پیش از دست‌یافتن به دلالت‌پردازی، خواننده باید از میمسیس گذر کند (Riffaterre، ۱۹۸۷م، ص ۱۵-۱۶)، سطح میمسیس همان سطح پوستی متن است. این سطح از خوانش گویای رسیدن خواننده به روساخت یا خوانش اولیه است. در فرایند اکتشافی، سیر خوانش خواننده از ابتدا تا انتهای متن و به‌صورت خطی انجام می‌پذیرد. خوانش اکتشافی یا دریافتی،

نخستین مرحله رمزگشایی است که جهت آن طبق جهت حرکت خطی شعر؛ یعنی از بالا به پایین و از سطر اول تا سطر آخر است (Riffaterre، ۱۹۸۳م، ص ۵).

۲-۱-۲. خوانش پس‌نگر

دیدگاه مایکل ریفاتر درباره خوانش پس‌نگر یا پس‌کنشانه مبتنی بر نظام نشانه‌ای و پیوند متن است. «اگر خوانش براساس نظام نشانه‌ای و پیوند متن با خودش یا متن‌های دیگر باشد، خوانش پس‌نگر (پس‌کنشانه) یا نشانه‌ای خوانده می‌شود» (Riffaterre، ۱۹۷۸م، ص ۷۱). «خوانش پس‌نگر متن، مخاطب را قادر می‌سازد تا معنای نهایی آن را درک کند» (Riffaterre، ۱۹۹۰م، ص ۵۷). «خوانش پس‌نگر، خواندن متن پس از اتمام خواندن آن یک‌بار است» (القحطانی، ۱۴۴۳هـ ص ۱۲۳). خواننده در این مرحله از سطح محاکاتی فراتر می‌رود و با تکیه بر فهم خود از متن و به کمک رمزگشایی به مفهوم کلی شعر می‌رسد (بنگرا، ۲۰۱۲م، ص ۶). رمزگشایی در این مرحله، اساس کار است. «خواننده آگاه با چرخشی از انتهای متن تا ابتدای آن به بازگشایی نشانه‌ها می‌پردازد و از پیوندهای نظام‌مند متنی برای بازیابی تعبیر کمک می‌گیرد. سرانجام ماتریس یا شبکه شعر را (متن با زبان غیرمستقیم) که همان گزاره بنیادین است، تشخیص می‌دهد» (Riffaterre، ۱۹۸۴م، ص ۵-۶). برای رسیدن به این شناخت باید فرآیندهای نظام‌ساز متن مورد شناسایی قرار گیرند تا با نوعی مفهوم‌سازی جریان تأویل صورت پذیرد. ریفاتر پدیده دستورگریزی یا ناستوری زبان را اولین گام پیش‌روی خواننده برای خوانش پس‌نگر معرفی می‌کند. خواننده در مواجهه با موانع غیردستوری ناگزیر است، سطح دوم و عالی‌تری از معنا را آشکار سازد که جنبه‌های غیردستوری متن را تبیین می‌کند (سلدن و پیتز، ۱۳۸۴هـ ش، ص ۸۵). گریز از این قوانین نوعی ابهام را برای خواننده به وجود می‌آورد که می‌تواند رد پای پاسخ آن را در متن‌های دیگر پیدا کند. در خوانش نشانه‌شناسانه، ابتدا با «غیردستورزبانی»ها برخورد می‌شود (ریفاتر، ۱۳۸۹هـ ش، ص ۲۳).

۲-۱-۳. انباشت

خواننده ضمن خوانش متن، با نوعی انباشتگی متشکل از زنجیره‌های معنایی در متن مواجه می‌شود که در نهایت همه آن‌ها به معنایی واحد می‌رسند. گروه‌های انباشت در حوزه معنایی مشترک هستند و اشتراک در معنا اساس این مجموعه گرد هم آمده است. ریفاتر تعامل واژگان در فرآیند انباشت را چنین بیان می‌کند که «صرف‌نظر از معنای اصلی‌شان در زبان معمولی، مترادف یکدیگر می‌شوند» (Riffaterre، ۱۹۸۳م، ص ۳۹). در واقع انباشت، مجموعه کلماتی است که از طریق ترادف، گرد معنابن جمع می‌شوند؛ به عبارت دیگر «واژگان پیرامون یک هسته معنایی یا معنابن قرار می‌گیرند که به آن‌ها انباشت گفته می‌شود» (چندلر، ۱۴۰۰هـ ش، ص ۴۵).

۲-۱-۴. منظومه‌های توصیفی

منظومه‌های توصیفی در نظریه نشانه‌شناسی مایکل ریفاتر یکی از مفاهیم اصلی در تحلیل ادبی، بر پایه نظریه نشانه‌شناسی و تفسیر متن توسط خواننده است. «منظومه توصیفی، مجموعه‌ای از الفاظ را شامل می‌شود که همگی به‌مثابه اقماری هستند که حول محور یک مفهوم خاص یا یک لفظ خنثی می‌گردند. لفظ هسته، لفظی است که نقش آن به‌مثابه هسته از این حقیقت ناشی می‌شود که مدلول آن در برگیرنده مدلول تمام الفاظ اقماری است» (Riffaterre, ۱۹۸۳، ص ۳۹). در واقع لفظ «هسته» مفهومی است که باید آن را خارج از فضای متن جست. «منظومه‌های توصیفی در برگیرنده واژه‌ها و عباراتی است که واژه هسته‌ای را تداعی می‌کنند، یعنی واژه‌ای که خود در متن شعر تصریح نشده است» (پاینده، ۱۳۹۸ هـ.ش، ص ۲۷). به بیان دیگر این منظومه‌ها، شامل مجموعه‌ای از الگوهای نشانه‌شناسی هستند که به استخراج مفهومی، تأویل‌های تصویری و تفسیرهای مختلف در مورد یک متن حول محور واژه هسته‌ای منجر می‌شوند. «منظومه‌های توصیفی یکی از انواع ساختارهای شناختی هستند که خوانندگان در حین خواندن از آن‌ها استفاده می‌کنند» (Goldmann, ۲۰۲۳، ص ۱۱۲). از طریق ارتباط با منظومه‌های توصیفی، خواننده می‌تواند روابط داخلی و بین‌المللی بین عناصر مختلف متن را تشخیص دهد و به دست آوردن مفهوم‌های پنهان و آشکار در متن را تسهیل کند. این منظومه‌ها به خواننده کمک می‌کنند تا تصویری ذهنی از موضوع یا مفهوم مورد نظر ایجاد کند (خمیس، ۱۴۴۳ هـ.ش، ص ۱۷۶). به عنوان مثال، تکرار عبارت‌ها، کلمات یا نشانه‌ها می‌تواند به تأکید بر مفهوم خاصی در متن اشاره کند و ارتباطات میان عناصر را تقویت کند. همچنین، تضادها و ساختارهای تکمیلی می‌توانند در فرآیند تفسیر، تعارضات و ارتباطات متممی را آشکار کنند. در منظومه‌های توصیفی، تکرار می‌تواند به عنوان یک ارجاع درون‌متنی عمل کند. این به معنای استفاده از تکرار به منظور ارتباط و ارجاع به بخش‌های دیگری از متن است (Riffaterre, ۱۹۷۸، ص ۶۷).

۲-۱-۵. هیپوگرام

ریفاتر این اصطلاح را از زبان‌شناسی سوسوری و پساسوسوری دریافت کرده است. وی چنین می‌گوید: «هیپوگرام یک نظام از نشانه‌هایی است که دست‌کم یک گفته خبری را دربرمی‌گیرد و می‌تواند به اندازه یک متن گسترش یابد، هیپوگرام می‌تواند همچون پدیده‌ای بالقوه در زبان وجود داشته باشد یا پیش‌تر در یک متن پیشین بروز کرده باشد» (همان، ص ۳۹). گسترش مجموعه هیپوگرامی در سطح متن، خواننده را به هسته معنایی اصلی راهنمایی می‌کند و بروز هیپوگرام در متن‌های دیگر ضمن ایجاد زنجیره اتصال بین متن‌های گوناگون، اهمیت فرآیند بینامتنی را نشان می‌دهد. «نزد ریفاتر [هیپوگرام] چیزی جز یک جمله شناخته‌شده (کلیشه‌ای) از پیش موجود در زبان اجتماعی نیست. به نحوی که خواننده با خواندن یک تصویر شاعرانه یا واژگان مشابه آن را به یاد می‌آورد» (Hopkins, ۲۰۰۵، ص ۶). هیپوگرام با ارتباط مویرگی که در سطح متن ایجاد می‌کند، موضوع بنیادین متن را در سطح آن پراکنده می‌سازد.

۲-۱-۶. ماتریس

از منظر ریفاتر ماتریس اصلی ترین عنصر متن است. ماتریس، یک ابزار تحلیلی است که می تواند به خواننده کمک کند تا ارتباط بین مؤلفه های مختلف متن را درک کند. این ارتباط، می تواند به خواننده کمک کند تا متن را بهتر درک کند و به تفسیر و فهم عمیق تر متن بپردازد (القحطانی، ۱۴۴۳ هـ ص ۱۱۴). صورت روساختی واژگان به تنهایی گویای صورت زیرین آن نیست و باید با تفسیر آن ها به ژرف ساخت رسید. ریفاتر، ماتریس را ساختار اولیه نظام متنی می خواند و معتقد است: «ساختار داده کلامی که از این پس آن را ماتریس خواهم نامید، همچون تمام ساختارها یک مفهوم انتزاعی است که هیچ گاه در خود به فعلیت نرسیده است و خود را در متغیرات و نادرستور زبانی هایش متجلی می کند» (Riffaterre، ۱۹۷۸ م، ص ۲۶). در نظریه خوانش ریفاتر، مؤلفه زبانی ماتریس به روابط بین واحدهای زبانی در متن اشاره دارد و نقش مهمی در فرآیند خوانش ایفا می کند. خوانندگان از این مؤلفه برای درک معنای متن، شناسایی روابط بین واحدهای زبانی و ساخت مدل ذهنی از متن استفاده می کنند (رستمی، ۱۳۹۸ هـ ش، ص ۱۳۸)، اگرچه درک ماتریس براساس دلالت های نشانه شناسانه در پیوند با مفاهیم ایدئولوژیکی است. در واقع در ماتریس، نظام های دلالت گر، مبتنی بر نشانه اند که در لابه لای خود ارزش های اخلاقی، اجتماعی و ایدئولوژیکی را جای داده است (الحمدادی، ۱۹۹۷ م، ص ۹۶). به عبارت دیگر نویسنده به عنوان محور اصلی متن با پردازش نشانه ها در طول ساختار متن به خلق مؤلفه های اصلی اثر می پردازد که ماتریس آن اثر به حساب می آید؛ بنابراین خواننده آگاه باید با تأمل و تفکر به آن برسد.

۲-۲. تحلیل نشانه شناختی قصیده «۱۷۰۱»

۲-۲-۱. خوانش اکتشافی

التمیمی در ابتدای قصیده «۱۷۰۱»، شهادت را رؤیای خود می خواند و برای تحقق این رؤیا به سمت چشمه شهادت حرکت می کند. مقصدی که شاعر به سوی آن رهسپار است، قربانگاه مردانی است که در راه حق به شهادت رسیده اند.

لبست ثوب انجدایی نحو مذبحهم ورحت أجمع أحلاماً من النهر

(التمیمی، ۲۰۲۱ م، ص ۳۲-۳۹)

شاعر از همان ابتدا در پی مجاهدت و رسیدن به جایگاه شهادت است و در این مسیر کودکان، نالان و شیوخ رنج دیده ای را می بیند که شدیداً با درد و غصه آنان شرمسار می شود و تصمیم می گیرد رؤیاهایش را در نوشتن مرثیه ای جمع کند و تقدیم امام عصر (ع) کند. در خوانش اولیه، متوجه می شویم که شاعر با دیدن رنج کودکان و پیرمردان وطنش به تاسی از شهدای مقاومت راه مکتب مقاومت را برگزیده است. او مسیر مجاهدت خود را با نوشتن اشعاری که مروج اندیشه شهادت مقاومت است، انتخاب می کند. خوانش اولیه، مخاطب را به این نگاه رهنمون می سازد که دغدغه شاعر انعکاس احساسات دردمند خود و جامعه در فراق

شهادی مقاومت است و با خوانش بعدی متوجه می‌شویم که شاعر با جهت‌دهی این احساسات پاک، خود را موظف به ادامه‌دادن راه مردان حق می‌کند.

تبعته وحشود الفخر تبعه
لنرفع الراية الديرية الفخر
(همان، ص ۳۲-۳۹)

التمیمی با توصیف جایگاه و ویژگی‌های پاک شهادی حق، خرمی از شوق در دل خواننده شعرش می‌ریزد و این شوق را برای ایصال به حکومت جهانی و عدالت امام عصر(ع) زنده نگه‌می‌دارد.

إمامهم فی ظلال البیت منتظر
ماذا ستفرزه الأيام من یسر
یختار منهم نواة حیث کوفته
علی الأرائک تلو آیه الأزر
(همان، ص ۳۲-۳۹)

۲-۲-۲. خوانش پس‌نگر

در مرحله خوانش پس‌نگر یا پس‌کنشانه باید فرآیندهای نظام‌ساز متن مورد شناسایی قرار گیرند تا با نوعی مفهوم‌سازی جریان تأویل صورت پذیرد. در خوانش پس‌کنشانه خواننده از سطح معنا فراتر می‌رود و به دلالت‌های زبانی شعر توجه می‌کند (تنها و دیگران، ۱۴۰۰ هـ.ش، ص ۷). عناصر مهم خوانش نشانه‌ای عبارت‌اند از: هیپوگرام، انباشت، منظومه توصیفی و ماتریس. در ادامه به خوانش و بررسی قصیده «۱۷۰۱» بر اساس این مؤلفه‌ها می‌پردازیم.

۲-۲-۳. انباشت

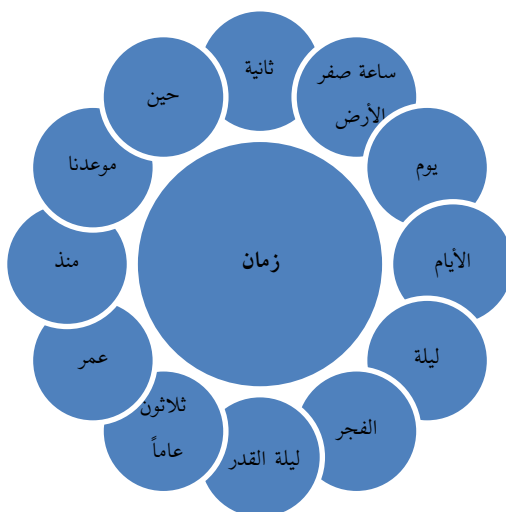
انباشت از منظر خوانش ریفاتر بر تجمع و انباشتگی تفسیرها، اطلاعات و دانش در ذهن خواننده تأکید می‌کند که این فرآیند نشانگر این است که خواننده با پیشرفت متن، دانش و تفسیرهای خود را به متن اضافه می‌کند و به این ترتیب، تفسیر کامل‌تری از متن را شکل می‌دهد. طبق نظریه ریفاتر انباشت‌های زیر در متن قصیده مشهود است:

۲-۳-۱. پیرامون «زمان»

در فرآیند خوانش قصیده «۱۷۰۱»، خواننده با واحدهای معنایی هم‌پایه‌ای حول معنابن «زمان» مواجه است که در قالب واژگان زیر قابل مشاهده است:

« ثانیة، ساعة صفر الأرض، یوم، الأيام، لیلۃ، لیلۃ القدر، الفجر، ثلاثون عاماً، عمر، موعدا، منذ، حین».

شاعر در تلاش است تا در شعر خود واژگانی را که از نشانه‌های زمانی برخوردارند، برای ایجاد دلالت‌های معنایی؛ از جمله: انتظار، جاودانگی شهادت، تداوم مبارزه و اینکه راه شهید سلیمانی محدود به یک دوره زمانی خاص نیست، به کار بگیرد.

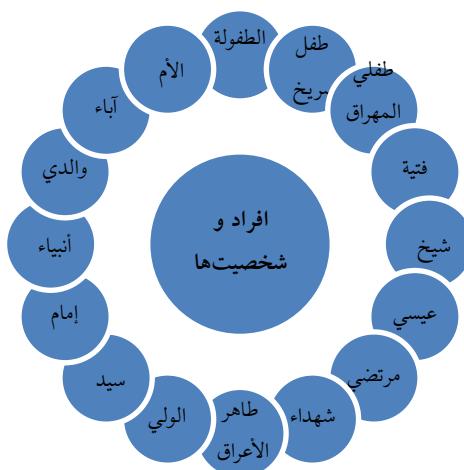
شکل ۱: اولین انباشت قصیده «۱۷۰۱»

۲-۳-۲. پیرامون افراد و شخصیت‌ها

در خوانش پس‌نگر، خواننده با انباشت دومی از واژگان حول معنای افراد و شخصیت‌ها روبه‌روست. این انباشت عبارتند از:

«الطفولة، طفل صریخ، طفلی المهرق، شیخ طاعن القهر، أهل الحق، فتیه للكهف، الأم، طاهر الأعراق، عیسی، مرتضی، آباء، عابس، الولی، والدی، سید، شهداء، إمامهم، أنبیاء الله».

در انباشت دوم شاعر با واژگانی که همه احاد جامعه، از جمله: کودک و جوان و پیر را دربرمی‌گیرد، در پی ایجاد حس هم‌بستگی، اتحاد و احساس ملی‌گرایی است. همچنین ذکر شخصیت‌های معنوی مانند: «سید»، «مولا» و اسامی انسان‌های والا برای بیان مفهوم ولایت‌پذیری و پیروی از راه شهید مقاومت است.

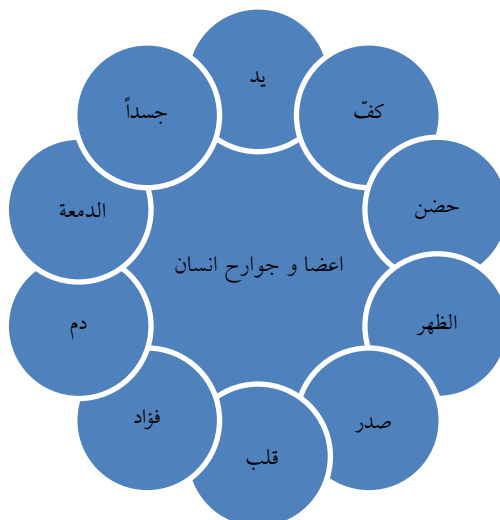

شکل ۲: دومین انباشت قصیده «۱۷۰۱»

۲-۲-۳. پیرامون اعضا و جوارح انسان

سومین انباشت با معنای اعضا و جوارح انسان است. شاعر در این قصیده از واژگانی مربوط به جسم انسان استفاده نموده که همگی حول یک معنای می‌چرخند. این واژگان عبارتند از: «ید، کف، حزن، الظهر، صدر، قلب، فؤاد، دم، جسداً، الدمعة».

به‌کارگیری این واژگان توسط شاعر وظیفه توصیفی دارند و بر انتقال احساسات، افکار و مفاهیم مرتبط با آن‌ها دلالت دارند.

شکل ۳: سومین انباشت قصیده «۱۷۰۱»

۲-۴-۱. منظومه‌های توصیفی

در نظریهٔ ریفاتر، انباشت و منظومه‌های توصیفی دو مفهوم متمایز هستند. اصلی‌ترین تفاوت بین انباشت و منظومه‌های توصیفی این است که انباشت بیشتر به عنصر زبانی و تصویری شعر توجه دارد، در حالی که منظومه‌های توصیفی معنایی عمیق‌تر و ایدئولوژیکی‌تر را به تحلیل مطالب شعر اضافه می‌کند. «منظومه‌های توصیفی، خواننده را با استفاده از کلمات دقیق و ماهرانه به تجربهٔ حسی زنده‌ای دعوت می‌کند و به خواننده اجازه می‌دهد تا به طور غیرمستقیم در ادراک شاعر از جهان شرکت کند» (Kennedy and Gioia, ۲۰۱۳م، ص ۲۵). در منظومه‌های توصیفی ممکن است که واژگان در ظاهر با یکدیگر مرتبط نباشند؛ اما در معنا و مفهوم در ارتباط با یکدیگر باشند. گاهی ممکن است واژگان، استعاره‌ای برای هسته باشند، گرچه واژه هسته‌ای در متن حضور ندارد و خواننده خود آن را از مفاهیم موجود در متن استخراج می‌کند. «منظومهٔ توصیفی، شبکه‌ای از واژه‌ها است که حول محور یک واژه هسته‌ای با هم در ارتباط‌اند. مبنای ارتباط، معنای واژه هسته‌ای است» (Riffaterre, ۱۹۷۸م، ص ۳۹).

۲-۴-۱. منظومه توصیفی با واژه هسته «مقاومت»

در قصیده مورد بررسی، خواننده با گذر از سطح انباشت‌های واژگانی در مواجهه با اولین منظومه توصیفی در بافت متن به سطح دوم خوانش پس‌کنشانه می‌رسد که با معنای «مقاومت» در ارتباط با مفاهیم زیر است: «معرکه بین الشهامة والطاغين، درعاً، دم الشهادة، أتی فتح، عاش بالصبر، دم طاهر الأعراق، أبت بأن تمد يد الشكوى، صبراً، حشود الفخر، الراية الدرية الفخر، بذل النفيس، يوم زحفی طهوراً، يقابل الكون فرداً».

در این سطح، مقاومت از اصلی‌ترین منظومه‌های توصیفی است که شاعر در تبیین آن از مفاهیمی مانند: مقاومت در برابر سلطه و ستم، حفاظت از ارزش‌ها و اصول مقاومت، شهادت، فتح و پیروزی، تحمل و استقامت در مقابل سختی‌ها و مشکلات، پاکی و نجابت، از استواری و استقلال در مقابل ستم و ستمگران، وحدت و همبستگی، بالندگی، تعهد و اعتزاز، امیدواری و شجاعت در برابر چالش‌ها و تغییرات استفاده نموده‌است. حضور این مفاهیم در منظومه توصیفی مقاومت، تصاویر ذهنی مفهوم مقاومت را گسترده‌تر ساخته‌است و همچنین ارتباط بین این مفاهیم، نشان‌دهنده یک تناسب و ارتباط معنایی درون متنی است که به خواننده کمک می‌کند تا با درک بهتر مفهوم و پیام مقاومت آن را بازسازی کند.

شاعر در بخشی از شعرش و در جستجوی رؤیاهای کودکانه‌اش به پیرمرد رنجور و ستم‌دیده‌ای می‌رسد و تصمیم می‌گیرد شعر را به‌مثابه زره و غم‌هایش را به‌مثابه نیزه برگردد و با فریاد کشیدن بر سر ظلم و رسوا نمودن مظاهر آن وارد عرصه مقاومت و جهاد شود.

طفل صریخ و شیخ طاعن القهر

أثناء بحثی عن الأحلام صادفنی

أصبح بالظلم و یحاً جاءك الشعری

سأل بس الشعر درعاً و الهموم قناً

(التمیمی، ۲۰۲۱م، ص ۳۲-۳۹)

تبیین مفهوم مقاومت از همان ابتدای شعر با زبانی مستقیم توسط شاعر آغاز می‌شود و شاعر عرصه پایداری را در مواجهه حق و باطل ترسیم می‌کند. در بخش دیگری شاعر با زبانی استعاره‌ای لبخند مادرش را نشانه جاری شدن خون شهادت در رگ‌هایش توصیف می‌کند. مادر در ادبیات عرب نماد وطن است و شاعر با به‌کارگیری این نماد بر دفاع از وطن در برابر متجاوزان تأکید می‌کند؛ بنابراین شاعر دفاع و صیانت از «وطن» را به عنوان دفاع و صیانت از ناموس خود می‌داند. «منظومه‌های توصیفی، آثاری هستند که در آن‌ها شاعر به وصف و توصیف یک مکان، شخص یا حدث می‌پردازد» (مندور، ۱۴۲۸هـ ص ۱۲۳).

در ادامه شاعر با ستاره درخشان آسمان که استعاره از شهید سلیمانی است، وارد گفت‌وگو می‌شود و آن ستاره به او می‌گوید که بیا سوره نصر را با یکدیگر بخوانیم.

وفی دجی لیلۃ لیلاء خاطبنی
وقال یا طفلی المهرق عالمه

نجم جمیل بصوت رائع مغری
بلا هدی قم لتلوسو سورة النصر

(التمیمی، ۲۰۲۱، ص ۳۲-
۳۹)

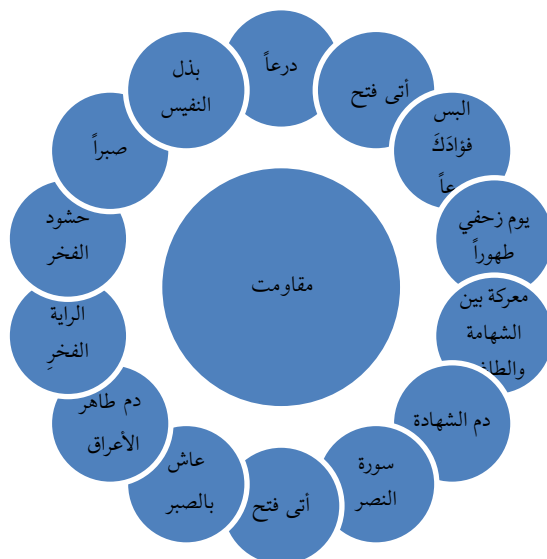
به‌کارگیری زبان استعاره در این بخش، مفهوم سوم واژه هسته‌ای مقاومت را گسترده‌تر می‌سازد که وعده الهی در یاری کردن جبهه مقاومت است. شاعر در ادامه با ایجاد منظومه‌های توصیفی و به‌کارگیری زبان ادبی، از «دست بخشنده» که استعاره از دست به‌جای‌مانده از پیکر شهید سلیمانی است، سؤالی مبنی بر شکوه نکردن از سختی‌ها از آن دست جداشده می‌پرسد که او را دعوت به صبر می‌کند و وعده نصرت الهی را به او یاد آوری می‌کند:

أجاب صبراً فأن الفجر موعدا
البس فؤادک درعاً واقفنی اثری

(همان، ص ۳۲-۳۹)

در واقع شاعر در تکمیل منظومه‌های توصیفی قصیده خود، مفهوم صبر و نصرت الهی را در لایه‌های پنهان شعر برای مخاطب بازگو می‌کند.

دلالت به‌کارگیری منظومه توصیفی «مقاومت» با هدف تبیین و ترویج ویژگی‌های بارز شهدای مقاومت و بیان ارزش‌ها و اهداف روشن مکتب مقاومت است؛ به همین ترتیب شاعر با به‌کارگیری عبارتهایی که در شکل شماره ۴ به آن اشاره شده‌است، منظومه توصیفی «مقاومت» و مفاهیم آن را توسعه می‌دهد.

شکل ۴: اولین منظومه توصیفی قصیده «۱۷۰۱»

۴-۲-۲. منظومه توصیفی با واژه هسته «امید»

دومین منظومه توصیفی با هسته معنایی «امید» شکل گرفته است که عبارتند از:

«أجمع الأحلام، الأشبع الروح، أصنافاً من الزهر، ليلئ القدر، كنجم مذهل درى، هيا إلى الفجر، تبسم قلب الأم، خاطبني نجم جميل، الفجر موعدنا، يسابقون إلى الفردوس، سورة النصر».

شاعر منظومه‌های توصیفی با مفهوم امید را از همان آغاز شعرش با رؤیاهایی که جمع می‌کند، تشکیل می‌دهد و هدف از جمع‌آوری رؤیاهایش را سیراب‌شدن روحش با یاد گل‌ها که استعاره از یاد شهدای مقاومت است، عنوان می‌کند. شاعر با زبان وصف، امیدبخشی را در سخن پدرش مبنی بر این‌که او ستاره‌ای درخشان و تابناک خواهد شد، ادامه می‌دهد و در بخش دیگری از شعرش درحالی‌که متأثر از شهادت شهید سلیمانی اشک می‌ریزد، مژده رهسپارشدن به سمت فجر را دریافت می‌کند و تبسم قلب مادرش، امید و اشتیاق او را در طی کردن مسیر شهدای مقاومت زیادت‌تر می‌کند.

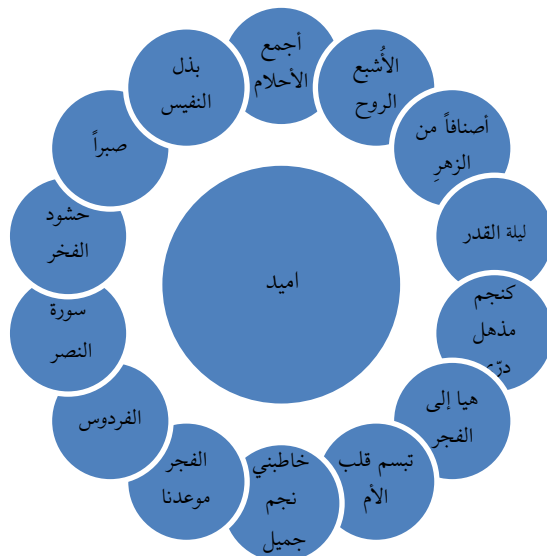
هنا تبسم قلب الأم إذ لمحت دم الشهادة في أعماقنا يجري

(همان، ص ۳۲-۳۹)

گفت‌وگو با ستاره درخشان، وعده رسیدن سپیده‌دم و مسابقه مردان حق در رسیدن به بهشت، دیگر منظومه‌هایی هستند که شاعر با زبان توصیفی و استعاره‌ی جریان امید را در شعر توسعه می‌بخشد.

در بخش پایانی شعر، منظومه‌های توصیفی پیرامون معنای «امید» در بستر مفاهیم ظهور منجی شکل یافته است که شاعر اوج امیدبخشی را در انتظار وعده الهی منبى بر ظهور منجی و استقرار حکومت حق بر روی زمین عنوان می‌کند. شاعر در پایان، شهدای راه مقاومت و پایداری را به ریشه‌های مهدویت توصیف می‌کند و با تبیین مسیری روشن و الهی، مفهوم امید را برجسته‌تر می‌سازد. امید در واقع نیروی محرکه خیزش‌های اجتماعی است و باعث می‌شود، فرد قیام‌کننده امکان دست‌یابی به اهداف را میسر بداند (عموری و احمدزاده، ۱۳۹۴هـ.ش، ص ۹۵).

دلالت به‌کارگیری منظومه‌ی توصیفی «امید» با هدف ایجاد امید و روحیه‌بخشی به جامعه خصوصاً بعد از ترور دو رهبر شهید مقاومت است. ترور این دو تن موجی از اندوه در جامعه عراق و ایران ایجاد کرده بود و التیمی در قصیده خود در پی امیدبخشی با تبیین اهداف، مقاصد و آینده مکتب مقاومت است. در شکل شماره ۵، عبارت‌هایی که منظومه‌ی توصیفی «امید» را تشکیل داده‌اند، ارائه شده است.

شکل ۵: دومین منظومه توصیفی قصیده «۱۷۰۱»

۴-۲-۳. منظومه توصیفی با واژه هسته «ظهور»

سومین منظومه توصیفی در بافت متن واژه هسته «ظهور» مربوط به عبارات و مفاهیم زیر است: «دعاء عهد، شیله مهدیه، منتظر، خلفه انبیاء الله، معنی الكرامة، بكفه صولجان، شیم مهدیه النور، اختارت هوی الطهر، تلو آیه الأزر، رایتهم خضراء، الولی، سید، إمام، انبیاء الله».

شاعر در قسمت‌های آغازین، قصیده‌اش را نثار «ولی» می‌کند. در واقع شاعر با نثارکردن شعرش به امام عصر(ع) یکی از اصلی‌ترین مفاهیم شعرش را که همان اندیشه ظهور منجی است، مطرح می‌کند. وحين ساعة صفر الأرض أفرها / علی الولی تراتیباً من الشعر

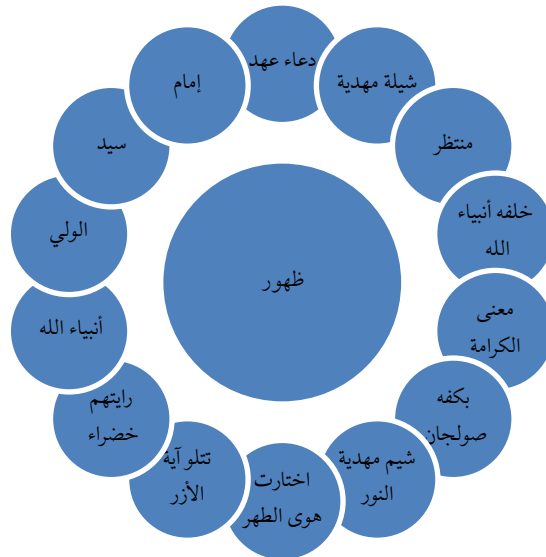
(التمیمی، ۲۰۲۱، ص ۳۲-۳۹)

این اندیشه در قسمت‌های پایانی شعر با حضور منظومه توصیفی پیرامون «ظهور» برجسته‌تر می‌شود. شاعر شهدای مقاومت را پرچم‌داران سلالة مهدویت می‌داند و شجاعت بی‌نظیر آنان را برخاسته از اندیشه مهدویت ذکر می‌کند. شاعر با زبانی شاعرانه آینده نزدیک و روشنی را پیش‌روی مخاطب توصیف می‌کند؛ آینده‌ای که در آن امام عصر(ع) را در کوفه با یاران برگزیده اش، از جمله شهدای مقاومت ترسیم می‌کند و در نهایت این انسان‌های برگزیده به عنوان لشگریان عصر ظهور معنای کرامت انسان را در جهان تفسیر می‌نمایند.

إمامهم فی ظلال البیت منتظر / ماذا ستفرزه الأيام من یسر
یختار منهم نواة حیث کوفته / علی الأرائک تتلو آیه الأزر
وخلفه انبیاء الله رایتهم خضراء / فی کف عیسی السید العذری

(همان، ص ۳۲-۳۹)

دلالت به کارگیری منظومه توصیفی «ظهور» با هدف بخشی به راه شهیدان مقاومت و بیان ارزش‌های پایداری و ایستادگی در مقابل ظالمان با هدف زمینه‌سازی ظهور است. در شکل شماره ۶، عبارات‌هایی که منظومه توصیفی «ظهور» را تشکیل داده‌اند، ارائه شده است.

شکل ۶: سومین منظومه توصیفی قصیده «۱۷۰۱»

۲-۲-۵. هیپوگرام

در نظریه خوانش ریفاتر، هیپوگرام، قطب مفهومی یک متن است که از طریق شبکه‌ای از روابط معنایی با سایر عناصر متن، ارتباط دارد و ماتریس، شبکه‌ای از روابط معنایی بین هیپوگرام‌های مختلف است که ساختار معنایی متن را تشکیل می‌دهد.

با توجه به یافته‌های مؤلفه‌های انباشت و منظومه‌های توصیفی در متن قصیده «۱۷۰۱»، هیپوگرام و هسته معنایی مرکزی شناسایی شده به این گونه است که شاعر همه افراد جامعه از کودک تا جوان را حول واقعه شهادت شهید سلیمانی یکپارچه و متحد می‌کند و سپس با بیان و انتقال احساسات مشترک به بازآفرینی مفهوم امید و روحیه بخشی به جامعه‌ای که تحت تأثیر شهادت سردار مقاومت قرار گرفته، می‌پردازد. شاعر در مرحله بعدی با بیان ویژگی‌های مردان مقاومت و همچنین بیان ارزش‌های معنوی مکتب مقاومت، در صدد یادآوری و تثبیت اهداف جبهه پایداری است. ولایت‌پذیری موضوع مهمی است که شاعر بر اهمیت آن در لایه‌های معنایی با ایجاد نظامی نشانه‌شناسانه تأکید می‌کند. در نهایت شاعر با متصل کردن جریان مقاومت با جریان ظهور، مخاطب را در عمق بخشی ایدئولوژی مقاومت تقویت و جهت‌دهی می‌کند.

۲-۲-۶. ماتریس ساختاری

محور اصلی متن که نویسنده با پردازش آن در طول ساختار متن به خلق اثر می‌رسد، ماتریس آن اثر به حساب می‌آید؛ بنابراین خواننده آگاه با تأمل و تفکر به آن می‌رسد. ماتریس پدیده‌ای فرضی است، زیرا فقط فعلیت دستورزبانی و لغوی یک ساختار پنهان است. ماتریس می‌تواند به یک کلمه تقلیل یابد، در این صورت در متن ظاهر نمی‌شود. به عبارت دیگر شعر مجموعه‌ای از دستورناگریزی‌های زبانی است که ارتباط آن‌ها با یکدیگر ماتریس ساختاری را به وجود می‌آورد.

با توجه به هیپوگرام‌های به دست آمده، مفاهیم ماتریس ساختاری قصیده «۱۷۰۱» مرتضی‌التمیمی به شکل زیر است:

- یکپارچه‌سازی همه افراد برای انتقال حس مشترک
 - بازآفرینی مفهوم امید بعد از شهادت سردار مقاومت
 - توصیف مردان مقاومت
 - تأکید بر عنصر ولایت و ولایت‌پذیری
 - اتصال جریان مقاومت با جریان ظهور
- با توجه به هیپوگرام‌های به دست آمده در این قصیده، ماتریس ساختاری یا خاستگاه قصیده «۱۷۰۱» التمیمی، ترسیم مکتب مقاومت است.

نتیجه

طبق الگوی خوانشی که میکائیل ریفاتر ارائه کرده است، نتایج زیر در قصیده «۱۷۰۱» سروده التمیمی به دست آمده است:

خوانش اولیه قصیده «۱۷۰۱» مرتضی‌التمیمی شامل درک مفاهیمی مانند: شهادت، مقاومت، ترور شهید سلیمانی و اندوه شاعر در فقدان وی است؛ اما خوانش ثانویه، خواننده را به کشف لایه‌های عمیق‌تر معنایی متن مانند: تأثیر ترور شهید سلیمانی بر گستره جامعه، نقش مکتب مقاومت در مبارزه با ظلم و استبداد جهانی و اندیشه‌های شاعر درباره مرگ، زندگی و رستگاری رهنمون می‌سازد.

این قصیده دارای حضور سه دسته انباشت واژگانی و سه منظومه توصیفی است که همگی آن‌ها با رویکردی نشانه‌شناسانه با یکدیگر در ارتباط معنایی هستند.

انباشت‌ها در قصیده مذکور با پیوندهای نشانه‌ای سه عنصر اصلی متشکل از افراد و شخصیت‌ها، اعضا و جوارح انسان و زمان است که کارکرد مفهومی آن مخاطب را نسبت به لزوم وحدت و انسجام همه عناصر جامعه با تأکید بر درک عنصر زمان برای مبارزه با ظلم رهنمون می‌سازد.

منظومه‌های توصیفی در این اثر از پیوندهای ساختاری برخوردارند و این پیوندها نشانه‌هایی از معانی استعاری را به صورت یکپارچه در ذهن مخاطب ایجاد کرده‌است. سه مفهوم اصلی مقاومت، امید و ظهور از منظومه‌های این اثر محسوب می‌شوند در واقع سه رکن اصلی مفهوم، انسجام‌بخشی به اندیشه مخاطب است که در دایره‌ای وسیع‌تر از انباشت، مخاطب را به مفهوم اصلی شعر که در هیپوگرام متبلور می‌شود، نزدیک می‌سازد.

هیپوگرام استخراج شده از متن نشان‌دهنده این است که قصیده «۱۷۰۱» در یک نظام نشانه‌ای شکل گرفته‌است. ترتیب مقوله‌هایی که عبارت‌اند از: ایجاد وحدت و همدلی در واقعه ترور شهید سلیمانی، امیدبخشی بعد از ترور شهید سلیمانی، توصیف ویژگی‌های شهدای مقاومت، تبیین اندیشه‌های مقاومت و در نهایت اتصال جریان مقاومت با جریان ظهور، بر این نظام نشانه‌ای که در صدد ایجاد معنایی منسجم در متن است، دلالت دارد.

ترسیم و تبیین مکتب مقاومت، در ماتریس ساختاری این اثر خاستگاه اصلی شعر را نشان می‌دهد که شاعر سعی نموده روشنای وسیعی‌تری از مکتب مقاومت در قالب رثای شهید سلیمانی در ذهن جامعه ایجاد نماید تا آیندگان نیز اهداف روشن مقاومت و شهدای راه مقاومت را به وضوح درک کنند.

پی‌نوشت:

۱. متن قصیده «۱۷۰۱» سروده مرتضی التمیمی:

لبست ثوب انجذابی نحو مذبحهم	ورحت أجمع أحلاماً من النهر
أثناء بحثي عن الأحلام صادفني	طفل صريخ وشيخ طاعن القهر
خجلت جداً لأنني لم أكن جسداً	سعى إلى الله ضوء دونما قبر
قررت أن أجمع الأحلام في رثي	الأشبع الروح أصنافاً من الزهر
وحين ساعة صفر الأرض أزرها	على الولي تراتيلاً من الشعر
ويوم زحفي طهوراً حيث معركة	بين الشهامه والطاغين بالقدر
سألِس الشعر درعاً و الهيموم قناً	أصيح بالظلم ويحاً جاءك الشعري
هناك عند احتدام الموت أذكر ما	أوصاه لى والدى فى ليلة القدر
أشار نحو نجوم الكون مفتخراً	بأن سيمو كنجم مذهب درى
فقلت كيف ستمو؟ هل ستركنى	بدون حضنك طفلاً منقل الظهر
بكى قليلاً، بكت روحى لدمعته	و قال يا مرتضى هيا إلى الفجر
لنقرأ الله ما دارت بجلستنا	من الشجون أجبتُ الله نا: يدري

هنا تبسم قلب الأم إذ لمحت
 مرت ثلاثون عاماً عدتُ ثانيةً
 وفي دجى ليله ليلاء خاطبني
 وقال يا طفلي المهراق عالمه
 لما قرأنا، أتى فتح يفسرُ ما
 سألته عن كفوف الجود كيف أبت
 وعن دم طاهر الأعراق كيف همى
 وعن تشرد أهل الحق في دول
 أجاب صبراً فأن الفجر موعدا
 تبعته وحشود الفخر تتبعه
 سمعتهم في ضميري يقرؤون
 يسابقون إلى الفردوس ديدنهم
 أبأؤهم شهداء جدهم علم
 تراهم حين يعلو الموت واحدهم
 عافوا القلوب بأرض الطف وانفضوا
 كأنهم فتيه للكهف ما دخلوا
 تأريخهم مترع بالفقد ليس لهم
 إمامهم في ظلال البيت منتظر
 يختار منهم نواه حيث كوفته
 وخلفه أنبياء الله رايتهم خضراء
 بكفه صولجان الكون يغرسه
 شماله حشده المصنوع من شيم
 مذ بتها الله أنوراً مفسراً
 أعنى فلى كاهل واهن
 أضاف على حملته غدره

دم الشهادة في أعماقنا يجرى
 إلى الطفولة على أقتفى عمري
 نجم جميل بصوت رائع مغرى
 بلا هدى قم لتتلو سورة النصر
 جدوى تصبر شعب عاش بالصبر
 بأن تمد يد الشكوى إلى الغير
 إلى السماء لتعلو همم السفر
 مليئة بالسكاري دونما خمر
 البس فؤادك درعاً واقتفى إثري
 لنرفع الراية الدرية الفخر
 دعاء عهد سيدهم في السر والجهر
 بذل النفيس لتسمو شرعة الخير
 جذورهم شيلة مهديّة الجدرز
 يقابل الكون فرداً دونما صدر
 كعابس للقاء البيض إذ يجرى
 وآثروا الموت عن نوم بلا دعر
 سوى ملاقات رايات من الشر
 ماذا ستفرزه الأيام من يسر
 على الأرائك تتلو آية الأزر
 في كف عيسى السيد العذرى
 بكل أرض أذيقت لوعة الكسر
 مهديّة النور مذ توليفة الذر
 معنى الكرامة واختارت هوى الطهر
 أضربه صاحبى الخائن
 ألا لا حيا الطعن والطاعن

منابع

منابع عربی

- التمیمی مرتضی. (۲۰۲۱م). کان یدری... یقیناً کله الخیر. عراق: منشورات احمد المالکی.
- الحمداوی، جمیل. (۱۹۹۷م). «السیموطیقا و العنونة». مجلة عالم الفكر. ج ۲۵. ع ۳. صص ۷۹-۱۱۱.
- القحطانی، محمد بن عبدالله. (۱۴۴۳هـ). مهارات القراءة والكتابة. الأردن: دار النشر العلمي للمؤلفین والمترجمین.
- بنگراد، سعید. (۲۰۱۲م). السیمیاتیات. ط ۳، دمشق: دارالحوار للنشر والتوضیح.
- خمیس، عبدالله. (۱۴۴۳هـ). تعلیم اللغة العربية للناطقین بغيرها. قاهرة: دار الشروق.
- مندور، محمد. (۱۴۲۸هـ). الأدب العربي. قاهرة: دار النهضة العربية.

منابع فارسی

- اسماعیل زاده، حسن و دیگران. (۱۴۰۰هـ.ش). «خوانش نشانه‌شناسی قصیده «ریتا آحیبینی» محمود درویش بر اساس الگوی مایکل ریفاتر». زبان و ادبیات عربی. دوره ۱۳. ش ۲۵. صص ۱۲۲-۱۴۵.
- باطنی، سیدمحمد رضا. (۱۳۹۹هـ.ش). خوانش متن. تهران: سمت.
- پاینده، حسین. (۱۳۹۸هـ.ش). نظریه و نقد ادبی. ج ۲. تهران: سمت.
- پرینس، جرالده. (۱۳۹۱هـ.ش). روایت‌شناسی (شکل و کارکرد روایت). ترجمه محمد شهبان. تهران: مینوی خرد.
- تنها، فاطمه و دیگران. (۱۴۰۰هـ.ش). «خوانش نشانه‌شناسی قصیده «رحله ثانیة لجلجامش» جواد الحطاب؛ بر اساس دیدگاه مایکل ریفاتر». فصلنامه لسان مبین. دوره ۱۲. ش ۴۳. صص ۱-۲۱.
- (۱۴۰۰هـ.ش). «کاربست نظریه نشانه‌شناسی مایکل ریفاتر در تحلیل قصیده «خُذ وردة الثلج خُذ القبروانیه» سعدی یوسف». ادب عربی. دوره ۱۳. ش ۱. صص ۱-۲۲.
- چندلر، دانیل. (۱۴۰۰هـ.ش). مبانی نشانه‌شناسی. ترجمه مهدی پارسا. ج ۷. تهران: سوره مهر.
- رستمی، یعقوب. (۱۳۹۸هـ.ش). نظریه خوانش. تهران: دانشگاه تهران.
- ریفاتر، مایکل. (۱۳۸۹هـ.ش). نشانه‌های شعر. ترجمه علیرضا نبی‌لو چهرکانی. تهران: مرکز.
- عموری، نعیم و سمیرا احمدزاده. (۱۳۹۴هـ.ش). «بررسی مضامین پایداری در شعر اسد محمد قاسم». فصلنامه لسان مبین. دوره ۷. ش ۲۱. صص ۹۰-۱۰۹.
- کاظمی، فاطمه و علیرضا حسینی. (۱۴۰۳هـ.ش). «تحلیل نشانه‌شناسی قصیده «انشودة المطر» بدرشاکر السیاب بر مبنای نظریه ریفاتر». لسان مبین. دوره ۱۵. ش ۵۵. صص ۶۴-۸۵.
- ملا ابراهیمی، عزت و مونا نادعلی. (۱۴۰۲هـ.ش). «بازخوانی فرهنگ عاشورایی در شعر معاصر شیعی بر اساس نظریه مایکل ریفاتر (مطالعه موردی قصیده الحسین فی زمن المسرحیات از جاسم صحیح)». مطالعات ادب اسلامی. دوره ۲. ش ۴. صص ۲۴۹-۲۷۱.
- نامورمطلق، بهمن. (۱۴۰۰هـ.ش). درآمدی بر بینامتنیت (نظریه‌ها و کاربردها). تهران: سخن.

منابع لاتین

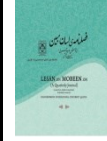
- Goldmann, Susan. (2023). *Reading Comprehension: Theory and Practice*. New York: The Guilford Press.
- Hopkins, John. (2005). *La the'orie se'miotique litte'raire de Michael - Riffaterre: Matrice, intertexte et inter pre'tant*. In *Cahiers de narratologio*.
- Kennedy, X. J., & Gioia, D. (2013). *Literature: An introduction to fiction, poetry, and drama*. London: Pearson.
- Riffaterre, Michael. (1983). *Text Production. L.ed*. New York: Columbia University Press.
- Riffaterre, Michael. (1987). *Semiotique de la poesie*. Translated by Jean Jacques Thomas. Paris: Seuil.
- Riffaterre, Michael. (1990). «Compulsory reader response: The intertextual drive. In Worton, M. & Still, J. (Eds.)» *Intertextuality: Theories and practices* Pp 56-78. Manchester University Press.

منابع اینترنتی

- البيئة الجديدة، ٢٠١٨، MAY.27.S، الثقافية، www.albayyna-new.net.
- العالم، November.3.2021، www.alalam.ir/news.

فصلية لسان مبین العلمية
(بحوث في اللغة العربية وآدابها)
الترقيم الدولي الموحد للطباعة: ۲۰۰۲-۸۰۰۵-۲۳۵۵
الترقيم الدولي الإلكتروني: ۲۶۷۶-۳۵۱۶

قراءة سيميائية لقصيدة «۱۷۰۱» لمرتضى التميمي بناء علي نظرية ريفاتر

رحمان نوازني^۱، عزت ملا ابراهيمي^۲

^۱ خريج دكتوراه، قسم اللغة العربية وآدابها، جامعة كاشان، كاشان، ايران.

^۲ استاذة، قسم اللغة العربية وآدابها، جامعة طهران، طهران، ايران.

معلومات المقالة	الملخص
نوع المادة: مقالة محكمة	في مجال السيميائية، أحد الأنماط التفسيرية لقراءة النصوص الأدبية التي تركز على القارئ هو نمط قراءة مايكل ريفاتر. وفقاً لهذا النمط، يعتبر القارئ عنصرًا فعالاً في عملية إبداع المعنى حيث يقوم بتفسير النص بشكل إبداعي وباستخدام معرفته وتجاربه الشخصية، وبذلك يصل إلى طبقات أعمق من المعنى في النص الأدبي. وفقاً لهذه النظرية، يتحول النص الأدبي من الحالة الاحتمالية إلى الواقعية من خلال القراءة الأولية التي يقوم بها القارئ، ثم يحصل القارئ في القراءة الثانوية على مجموعة من إمكانيات المعنى وأخيراً يصل إلى المفهوم الأساسي للقصيدة. يحاول البحث الحالي تطبيق مكونات نظرية ريفاتر على قصيدة ۱۷۰۱ للشاعر العراقي مرتضى التميمي الشاب الثوري والناشئ، معتمداً على المنهج الوصفي التحليلي، واستكشاف تراكماته ونظمه الوصفية، ومن خلال تلقي ترابط الكلمات أو المصنوفة الهيكلية أو إخبار القارئ بالأصل الأصلي للعمل المذكور. تشير النتائج إلى أن النقطية المستخرجة في قصيدة ۱۷۰۴ في النظام السيميائي تحمل مفاهيم مثل: خلق التعاطف في اغتيال الشهيد سليمان، إعطاء الأمل ووصف صفات شهداء المقاومة، كما تحاول المصنوفة البنائية للقصيدة لرسم مدرسة المقاومة للأجيال القادمة أيضاً، لفهم الأهداف الواضحة للمقاومة وشهداء طريق المقاومة.
تاريخ الوصول: ۱۴۰۳/۰۱/۱۸	
تاريخ القبول: ۱۴۰۳/۰۷/۰۲	
	الكلمات المفتاحية: السيميائية، القراءة الرجعية، ريفاتر، مرتضى التميمي، المقاومة، الشهيد سليمان.

الافتباس: نوازني، رحمان؛ ملا ابراهيمي، عزت. (۱۴۰۴). قراءة سيميائية لقصيدة «۱۷۰۱» لمرتضى التميمي بناء علي نظرية ريفاتر،

السنة السابع عشر، الدورة الجديدة، العدد التاسع والخمسون، ربيع ۱۴۰۴، ۲۷-۱.

المعرف الرقمي: 10.30479/LM.2024.20163.3705

حقوق التأليف والنشر © المؤلفون.

الناشر: جامعة الإمام الخميني (ره) الدولية.

*Corresponding Author: Rahman Navazani

Address: Department of Arabic Language and Literature, University of Kashan, Kashan, Iran

E-mail: rahman.navazani13@gmail.com